

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВОЇ ТА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩІ: ДОСВІД ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Атаманчук Наталія Іванівна

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
правотворчості та адаптації законодавства України до права ЄС,
Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Варто зазначити, що в країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) фінансування науки в є однією з пріоритетних сфер державної політики і спрямоване на підвищення інноваційної конкурентоспроможності, технологічного суверенітету та наукового лідерства. Зокрема, у 2023 році ЄС витратив 381,4 млрд євро на наукові дослідження та розробки, що на 6,7% більше, ніж у попередньому році (357,4 млрд євро) та на 57,9% більше, ніж у 2013 році (241,5 млрд євро). Частка витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП залишилася стабільною порівняно з 2022 роком (2,2%), у період з 2013 по 2023 рік збільшилась на 0,1 %, у період з 2013 по 2023 рік зросла у 19 країнах ЄС, при цьому найбільше зростання зафіксовано у Бельгії (1,0), Польщі (0,7) та Греції (0,7)[1].

Важливого значення в умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються у нашій державі набуває вивчення досвіду окремих країн ЄС щодо фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності. Зокрема, актуальності набуває аналіз досвіду Республіки Польщі, яка за останнє десятиліття створила ефективну модель фінансування науки, що поєднає державні, приватні та міжнародні ресурси, активно розвиває свій науково-дослідний сектор, орієнтуючись на інтеграцію у європейський науковий простір.

Як слушно зазначає Г. Хлібовська, геополітичне розташування України та Польщі зумовлює їхню співпрацю в різних сферах життєдіяльності, зокрема і науково-технічній. Саме цей вектор двосторонніх відносин став одним із нових і актуальних, позаяк сприяє покращенню інвестиційного клімату в обох державах, долученню до інноваційних технологій, а також поглибленню інтеграції у європейський науковий і техніко-технологічний простір [2].

У Польщі реформа наукової сфери відбулася в 2010 році. Ідея полягала в тому, що запит на дослідження та розробки формує бізнес, а фінансує дослідження держава. Такий підхід сприяє розвитку технологій, оскільки інновації знаходять застосування на виробництві. До того ж, в такий спосіб формується конкурентний ринок праці для науковців, що гальмує їх еміграцію з Польщі. Було створено дві структури: Національний центр науки та Національний центр досліджень і розвитку, які перебувають у підпорядкуванні Міністерства науки та вищої освіти Польщі. Відповідно до Закону про засади фінансування науки [3] до 2018 року, а сьогодні – до Закону про вищу освіту і науку, підтримку фундаментальних досліджень здійснює Національний центр науки, а фінансуванням прикладних досліджень займається Національний центр досліджень і розвитку. Запровадження нової системи, зокрема, сприяло доступу до фінансування наукових досліджень молодим ученим, які, незважаючи на брак у них наукового ступеня, звання чи невеликий досвід, мають творчий потенціал і володіють новітніми технологіями. Так, у 2016 році близько половини грантів цих центрів отримали вчені до 35 років[4].

Досліджуючи процеси реформування й показники фінансування вищої освіти і науки Республіки Польща, С. Сас стверджує, що це приклад успішних трансформацій в галузі вищої освіти [5].

Аналізуючи інституційні зміни у польській системі державної науки за останні двадцять років, S. Heinecke зазначає, що у 2005 році 75 % усіх державних коштів розподілялися у вигляді обов'язкового фінансування і лише 25 % – у вигляді проектного фінансування, насьогодні 47 % державних коштів розподіляються у вигляді обов'язкового фінансування, а 44 % – у вигляді проектного фінансування, що вказує на децентралізованішу систему проектного фінансування, яка дозволяє науково-дослідним інститутам коригувати свою управлінську та адміністративну практику [6].

За офіційними даними Головного статистичного управління Польщі, у 2023 році валові внутрішні витрати на НДДКР (GERD) становили 53,1 млрд PLN, що на 18,8 % більше порівняно з попереднім роком; інтенсивність витрат склала 1,56 % ВВП (у 2022 р. – 1,45 %) [7].

Водночас, М. Лахижа розглядає польський досвід не як зразок для реалізації, а як приклад пошуків, що підтверджується наявністю критичного відношення значної частини польських вчених до реформ. Науковець зазначає, що в Україні знають польський досвід реформування науки та вищої освіти, але поки що не вдається ефективно його застосовувати, що в першу чергу стосується фінансування освіти і науки та забезпечення автономії університетів [8].

Опираючись на польський досвід, напрямами подальшого реформування наукової та науково-технічної діяльності в Україні можуть стати: створення окремих інститутів для фундаментальних та прикладних/інноваційних досліджень, забезпечення їх інституційної незалежності і стабільного фінансування; **розвиток фіскальних стимулів для бізнесу**, впровадження механізмів податкового вирахування R&D та моделі IP-Box (пільгова ставка на доходи від ІВ), стимулювання залучення приватних інвестицій; **запровадження програми повернення науковців та підтримки репатріації**, створення пакетів підтримки для вчених, що повертаються (приклад, програма «Польське повернення NAWA»); **розбудова електронних сервісів управління наукою** (єдиний портал подачі заявок, моніторингу проектів тощо).

Зокрема, метою програми «Польське повернення NAWA» є надання можливості видатним польським вченим повернутися на батьківщину та влаштуватися на роботу до польських університетів та науково-дослідних інститутів. Програма створить оптимальні умови для того, щоб науковці, які повертаються, могли створювати власні проектні групи в Польщі та проводити дослідження в оптимальних умовах. Так, для молодшого науковця проекти можуть тривати від 24 до 36 місяців, а фінансування NAWA становитиме до 1143200 злотих. Для досвідченого вченого можливі проекти від 36 до 48 місяців з фінансуванням NAWA до 2397600 злотих. Крім того, у випадку фундаментальних досліджень можна подати заявку на компонент дослідження NCN – стартовий грант у розмірі до 200 000 злотих, а у випадку прикладних досліджень та дослідно-конструкторських робіт – на прикладний компонент NCBR до 400 000 злотих [9].

IP BOX – це податкова пільга для підприємців, комерціалізують права інтелектуальної власності (ІВ), отримані внаслідок їхньої власної науково-дослідної діяльності або від науково-дослідних та дослідно-конструкторських послуг, придбаних в інших організацій, але запатентованих платником податків [10].

Зауважимо, що модель фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності Республіки Польщі ґрунтується на поєднанні державного фінансування, приватних інвестицій, міжнародних грантів і податкових стимулів, а також програм для мобільності кадрів. Для нашої держави адаптація окремих елементів реформування наукової діяльності, зокрема, програми повернення вчених і системи фіскальних стимулів може сприяти підвищенню конкурентоспроможності української науки, інтеграції у Європейський дослідницький простір.

Література:

1. EU spent €381.4 billion on R&D in 2023. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20241211-2>
2. Ганна Хлібовська. Українсько-польська співпраця в науково-технічній сфері: сучасний стан і перспективи. 13 Листопада, 2020. URL: <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2020/11/13/%d1%83%d0%ba%d1%80%d0%b0%d1%97%d0%bd%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%be-%d0%bf%d0%be%d0%bb%d1%8c%d1%81%d1%8c%d0%ba%d0%b0-%d1%81%d0%bf%d1%96%d0%b2%d0%bf%d1%80%d0%b0%d1%86%d1%8f-%d0%b2-%d0%bd%d0%b0%d1%83%d0%ba/>
3. Ustawa o zasadach finansowania nauki Dz.U. 2010 Nr 96 poz. 615. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20100960615>
4. Богдан Олексюк. Оптимізація управління науковою сферою: закордонний досвід та рекомендації для України. С. 13–12. URL: <https://ucep.org.ua/doslidzhennya/optymizatsiya-upravlinnya-naukovoyu-sferoyu-zakordonnyj-dosvid-ta-rekomendatsiyi-dlya-ukrayiny.html>
5. Сас С. П. Європейські тенденції та перспективи фінансування вищої освіти і науки. *Економічний форум*. 2022. № 1 (1). С. 152–161.
6. Heinecke S. The Gradual Transformation of the Polish Public Science System. *PLoS One*. 2016 Apr 14; 11(4):e0153260.
7. Research and experimental development in Poland in 2023. URL: https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/en/defaultaktualnosci/3313/7/13/1/research_and_experimental_development_in_poland_in_2023.pdf?utm_source
8. Лахижа М. І. Проблеми публічного управління модернізацією вищої освіти та науки в Польщі. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : Право, публічне управління та адміністрування*. 2024. № 13.
9. Polish Returns. URL: https://nawa.gov.pl/en/scientists/polish-returns?utm_source
10. Tax reliefs in Poland for research, development and innovation. URL: https://www.gov.pl/web/poland-businessharbour-en/tax-reliefs-in-poland-for-research-development-and-innovation?utm_source